

СВІДОМА І СИСТЕМНА САМОРЕГУЛЯЦІЯ СУБ'ЄКТІВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ: ГРУП-РЕФЛЕКСИВНИЙ ПІДХІД

Михайло Найдюнов; Любов А. Найдюнова; Любов Григоровська

Багатозначність поняття "сучасне суспільство" дає змогу трактувати поняття соціалізації як з людиноцентристського [7], підкріпленого усілякими педагогічними гуманітарно-технологічними інструментами, боку, так і з діаметрально протилежного, де акцентуються ускладненості і відчуженість суб'єкта [22; 24; 47], що соціалізується, від соціуму, до якого він соціалізується. Аспекти відчуженості обумовлені широким діапазоном причин, препарування яких може починатися з логіки конкуренції на ринках, конфронтації між верствами населення та державами, і закінчуватися такими сучасними проявами конфронтації і відчуження як гібридна війна. Яким же чином від регуляції соціалізації у відчуженому її розумінні перейти до формування саморегуляції суб'єктів соціалізації, щоб реалізувати філософію людиноцентризму в практиці оновлення сучасного суспільства і забезпечення наступності поколінь?

Найбільш загальний контур розуміння соціалізації як дійсного механізму набування соціальності містить ключовий момент – це принципова нездатність людського організму бути самостійною і автономною сутністю (одиницею суспільства). Взаємозалежність – початкова вихідна умова існування особини людського біологічного виду. Все, що дано людині на цьому етапі її існування, це доступ до суб'єктності, яка містить більшу соціальність. На іншому полюсі розуміння соціалізації знаходиться особистість як унікальність, творчість, "крутість", яку суспільство обмежує. Соціалізація в цьому контексті – це отримання визнання, набуття певних позицій в суспільстві або й окремій організації (соціалізація організацій [51]). За межами розгляду залишаються позаіндивідуальні соціалізаційні процеси, наприклад, долучення організацій до певного ринку, визнання одними соціальними інституціями інших інституцій тощо, хоча ці процеси також по суті є соціалізаційними для зазначених групових суб'єктів. З цієї точки зору соціалізується не тільки дитина, але відбуваються

паралельні і перехрещені процеси соціалізації родини як групового суб'єкта, що має свою складну траєкторію в соціумі [24; 35].

У наявних концептуалізаціях соціалізації не влаштовує іще одне: всі ці достатньо вузькі розрізи її розуміння/бачення припускаються методологічної похибки – *визнають заздалегідь установлені напрями соціалізації*. У ній виокремлюються ті, хто при владі, і ті, хто має боротися за визнання; ті, хто створив правила, і ті, хто має їх всотувати (або обходити). Це існуюча, але досить примітивна операціоналізація, яка представляє соціалізацію як процес, що іде від мінуса до плюса, від меншого до більшого. Проте Соціум змінюється і соціалізувати сьогодні "треба" не те, що вчора. У соціалізації, як механізми, є і плюси, і мінуси. Поглинання суб'єктності індивідуальної – груповою, групової меншого рівня – груповими суб'єктами вищого рівня – це ієрархія суб'єктних ємностей, яка дає відтворюваність соціуму [15, 22; 26; 27; 28; 29; 30]. І це є плюс. Мінусом же є те, що такі ієрархії будуються на минулому досвіді, а які випробування очікують суб'єктів соціалізації у майбутньому ми не знаємо.

Головна відмінність сучасної соціалізації полягає в тому, що вибудовуються вектори суб'єктних ємностей або соціальних (та інших) капіталів. Виміряти це накопичення можна через виявлення автономності і відповідальності, які проявлять/сформують тренд (дивний атрактор як форму організації хаосу). Відчуття цього тренду накопичення суб'єктами з меншою ємністю (капіталом) включають їхню готовність всотуватися (у ті суб'єкти, з якими разом з цим трендом, у такому світогляді, у подібному способі буде добре).

Різниця ємності суб'єктів зумовлена положенням у суспільстві, динамікою економіки тощо. Перетікання ємності від більш потужного суб'єкта і набування її менш потужним – це набування більшої проробленості, привабливості, підтверженості, врешті – автономності, відповідальності і суб'єктності.

Разом з "відчуттям" (тренду) відбувається зміна дискурсу, за якою стоїть зміна способів осмислення реальності, способів мислення: не "головніший", а "більш підтверджений"; не "державна", а "суспільство"; не "ООН" а "людство".

Уточнення значень в ході переосмислення запобігає стереотипізації і робить непотрібною боротьбу зі стереотипами.

Сучасний світ і суспільства в ньому потребують відміни заздалегідь вибудованого вектору соціалізації. Ніхто в мережевих сутностях і можливостях не може передбачити, куди і до чого буде тягнутися соціалізація навіть у найближчому майбутньому. Приклади попередніх поколінь не дають підстав точно визначити, як спрацюють каталізатори, зокрема медійні, сьогодні, як вони переспрямують рух соціалізації у системному масштабі і які свідомі зусилля суб'єктів мають бути задіяні для забезпечення такого складного процесу соціалізації в складних і бурхливих умовах перетворення суспільства.

Суб'єктами соціалізації пропонуємо називати і тих, хто соціалізується, і тих, хто забезпечує процеси соціалізації інших, при цьому продовжують перебувати в соціалізаційних процесах і як індивідуальні, і як групові суб'єкти різного масштабу. Складні взаємозв'язки між ними можуть бути розглянуті як цілісна система соціалізації суб'єктів (індивідуальних і групових різного рівня) з рефлексивною підсистемою саморегуляції і саморозвитку [44].

Для чого користуватися такими складними концептуалізаціями? Для того щоб адекватно пізнавати складну реальність соціалізації в сучасному складному світі.

У контексті продуктивності, як основного способу соціального життя, вироблення продуктів і послуг є одночасно і ресурсом для відповіді на існуючі виклики, і системою ускладнень. Розглянемо цей основний спосіб соціального життя як світ трудових занять, що охоплює і світ професій (найм, самозайнятість, волонтерська праця), і інші форми зайнятості. Одним із способів зменшення розмірності складності світу трудових занять, у якому соціалізується суб'єкти, є рамки кваліфікацій (НРК) [38; 42], що проводять межі, виділяючи зони з різним рівнем складності викликів для різних рівнів кваліфікації.

У широкому смислі "межі" означають, що в рамках кваліфікацій представлені всі виклики життя, проте відповідальність за їх подолання покладається не на всіх, а лише тих, хто має певний рівень підготовки

(кваліфікації). Те, що національна рамка кваліфікацій стала єдиним регулятивом, який використовується в системі освіти і на ринку праці, є важливим суспільним механізмом, який змінює концепти розуміння соціалізації і її саморегуляції.

Рамка кваліфікацій представляє не тільки ідею *належності суб'єкта* до певної зони складності, але й ідею *розподіленості відповідальності*: як розуміння того, що певний виклик може належати не цьому окремому суб'єкту, а мусить оброблятися людьми з вищим рівнем кваліфікації.

В силу того, що загрози дерегуляції від різноманітних викликів є постійними, межі мають сенс як інституційна пропозиція для здійснення саморегуляції. Особливо це стосується творчих процесів, у яких проблемність визначена предметом праці і вимогами до неї, а конфліктність – переживанням відповідності/невідповідності себе як діяча даним вимогам [2; 14; 36; 13].

Конфліктність, спричинена тим, якою мірою освоєно рівень кваліфікації, є специфічною і диференційованою, оскільки вже частково врегульована. Вона не є більшою того рівня, який може опанувати людина, яка володіє певним рівнем кваліфікації. Відповідно, саморегуляція інтегрує певний образ рівня *доступності* складних задач (через набуття кваліфікації) і певне *зростання здатності тримати удар* наступного рівня виклику. Способом просування як в середині рівня, так і між рівнями є накопичені вміння, тобто компетентність.

Мета статті – представити міркування про можливості груп-рефлексивного підходу в розумінні саморегуляції суб'єктів соціалізації в умовах різних рівнів складності, диференційованих Національною рамкою кваліфікацій.

Груп-рефлексивний підхід сформувався в українській психології протягом останніх 30-ти років у наукових дослідженнях процесів творчості суб'єктів різного рівня в ситуаціях різного рівня складності: від експериментальних умов розв'язання задач на кмітливість (з визначеним заздалегідь нормативом її розв'язання) до психологічного забезпечення злиття організацій – лідерів ринку, де об'єктивно відсутні "заздалегідь правильні" відповіді.

Аналіз великої кількості ситуацій, в яких проблема могла бути розв'язана тільки завдяки активізації творчих можливостей суб'єктів, що взаємодіяли, дав змогу описати феномени складнокоординованості і рефлексивні способи її опанування [19; 18; 25; 27; 31; 32; 34]. Саме опанування, а не зменшення чи знищення, оскільки таке настановлення не відповідало би принципу реальності. Опанування – це набуття здатності жити разом з зі складністю, не прагнучи її знищення.

В об'єктивному зовнішньому світі ступінь *невизначеності* (як один з проявів складності) сьогодні значно зростає, стає частиною сьогодення. Більше того, навіть історія виявляється невизначеною: хоча, здавалося б, минуле не може змінюватися, проте історія – це образ минулого, і цей образ здатний (навіть дуже відчутно) трансформуватися. Сьогодні людина, яка соціалізується, має набувати здатності опановувати невизначеність, бути готовою діяти в нестандартних ситуаціях, з недостатньою інформацією для ухвалення рішень тощо.

Складність проявляється також у *суперечливості*, яку мають опановувати суб'єкти. Проявляється вона у різних вимогах до виконання завдань, різних неузгоджених критеріях оцінювання, зрештою в різних цінностях, якими живуть люди. Тут мають місце феномени примусу в соціалізаційних процесах. При цьому м'якість/жорсткість, явність/розмитість цінностей, мотивація в системі праці (чи владно-підвладні стосунки як прояви примусу [24; 25]) мають менше значення, ніж конвенційні та когнітивні стереотипи як джерело складності [25]. Маскуючи то позицію (для уникнення санкцій), то здібності (для регулювання самооцінки), ці зв'язані стереотипи [25; 49], з одного боку, долають складність, запускаючи групову рефлексію як фільтр [17], з іншого боку – помножують її, утворюючи різнопредметність [23; 27; 31; 32; 33].

Різнопредметність – ще одна складова складності. Об'єктивна реальність і уявлення суб'єктів про неї – це відмінні речі. І йдеться тут не про більшу чи меншу частину відбитого, а про різні картини реальності, зумовлені різними суб'єктними позиціями, інтересами і цінностями [22; 29; 30]. Тому загалом і

абстрактно реальність одна, але не завжди вона поділена суб'єктами. І живемо ми нині в різних реальностях, "підігрітих" різною інтерпретацією одних і тих самих подій (тут знову виникає каталізатор медіа). Предмет, з яким суб'єкти діють в реальності, може бути різним, тому складність помножується різнопредметністю.

Різнопредметність зумовлена саме наявністю різних світів суб'єктів; це стан, коли інтенціонали певних знаків не збігаються [31]. Часто на рівні узгодження уявлень опанувати різнопредметність неможливо, потрібні спільні дії, операції, через які вивіряються уявлення, поєднуються реальності. Це стосується і індивідуальних суб'єктів, і соціосистем. При цьому ключову роль відіграють рефлексивні процеси [19; 32;].

Опанування складнокоординованості через створення рефлексивної підсистеми розвитку (організації) [21], дотримання принципів рефлексивного управління як управління рефлексивними процесами [19; 49; 50] і застосування рефлексивних процедур [12; 18] – це ті складові груп-рефлексивного підходу, які дають змогу по-новому подивитися на саморегуляцію суб'єктів соціалізації.

Зусилля людства протягом віків спільного існування спрямовувалися на те, щоб зробити життя більш однозначним, простішим, комфортнішим. І от парадокс: з одного боку, – досягли неймовірної структурованості знань, створено величезні бази даних з можливістю отримувати інформацію дуже швидко, і разом з цим, з іншого боку, – сфера пізнаваного збігається зі сферою непізнаного.

В умовах складності виникають нові свідомі і несвідомі стратегії боротьби з простотою віртуальності. Адже непідвладними свідомому контролю (тобто автоматизованими) стають ті процеси, контроль за якими раніше забезпечував достовірність знання. Алгоритми ботів (похідне від "робот"; коди або, іншими словами, програми, які автоматично виконують функції) спрацьовують так, що розходження з реальністю не може впізнатися в ході процесу, а пізнається пізніше, через результат. Нам у кращому випадку щось "муляє", відчувається як незручність, для подолання якої ми вдосконалюємо власний когнітивний контур, свої уявлення. А перекладення уявлень на алгоритми дій тільки через певний час

і спеціальний аналіз може дати усвідомлення, що при створенні алгоритму боту відбулася помилка, неправильне спрощення природних алгоритмів когнітивної обробки, коли, наприклад, з логічного ланцюжка кроків випали важливі операційні складові [9; 10].

Якщо розглядати складність системи соціалізації загалом, вона, зрозуміло, перевищує ресурси окремих суб'єктів на її опанування. Проте, якщо виокремлювати підсистеми і поступово нарощувати масштаби, то і "найбільшого слона можна з'їсти по частинах за певний час". Соціалізація розглянута опосередковано – це соціалізація у межах соціальних груп, типів амбіцій, дійсних викликів ситуацій, що задають тренди із заявками суб'єктів на потрібні соціальні функції.

Тоді складність може бути розглянута як прояв труднощі саморегуляції суб'єктів [18]. Чинників, які викликають дисбаланс урегульованості системи, багато. Наша пропозиція полягає в тому, щоб налаштовувати системи саморегуляції разом і в межах рівнів кваліфікації, описаних НРК. Виокремимо **дві групи механізмів саморегуляції**, які описують свідомий (автономний) і системний типи саморегуляції.

Пропозиція розширення розуміння соціалізації як *обміну суб'єктної ємності у коаліційній рефлексії* [18; 24; 35] приводить до побудови нової моделі єдності свідомої та системної саморегуляції.

Єдність саморегуляції полягає в невинно зростаючому обсязі свідомого рівня через повернення в нього досягнень системного регулювання. Все нові і нові вимоги до можливості зростання свідомого рівня саморегуляції через складність знань, необхідних для подолання сучасних викликів, полягає в пропозиції розгляду складності як підсистеми рівнів кваліфікації в їх освоєнні та реалізації.

Підсистеми рівнів кваліфікації описані з використанням дескрипторів: знання (елементарні, фактологічні, загальні базові, комплексні, теоретичні, методологічні тощо), уміння (залежно від рівня складності і невизначеності завдань і вимог ситуацій), комунікація (повідомлення, командна робота),

автономність і відповідальність (за виконання, саморозвиток, розвиток інших). Зони саморегуляції, виокремлені на основі рівнів кваліфікації, описують різні практики: навчання\освіти і трудової зайнятості, до якої мають бути готові випускники освітніх закладів певного рівня.

Загальну логіку реалізації пропозиції побудови моделі єдності свідомої і системної саморегуляції позначимо наступними кроками: 1) загальна концептуальна точка відліку – роль знань у свідомій саморегуляції в стосунках між суб'єктами соціалізації; 2) розширення концептуальних ретроспекцій: поведінковий і діяльнісний підхід до саморегуляції розширюється розумінням самоорганізації масовою дією [33]; 3) міжгалузеве концептуальне збагачення: подолання дисбалансу суб'єктності від нестачі ресурсів через пошук/створення ресурсу в собі; 4) розширення концептуальної моделі саморегуляції: застосування показників продуктивності, функціональних показників рефлексії і рефлексивних процедур для розуміння самоорганізаційних процесів суб'єктів, що взаємодіють; 5) перехід до трансформаційної моделі суб'єктності (взаємопереходи між "я" та "ми") і розуміння різних типів саморегуляції: свідомо саморегуляція в межах долаття викликів для певних рівнів кваліфікації і системна як балансування на межі трансформації групових та індивідуальних суб'єктів – у випадку участі і доступу до практик, що містять можливість впровадження інновацій; 6) рефлексивний підхід до саморегуляції в умовах складності викликів, що стоять перед суб'єктами соціалізації, застосовано для аналізу національної рамки кваліфікації. На фоні огляду рівнів НРК розглянуто зростання рівня складності для освоєння відповідної саморегуляції суб'єкта різними засобами: не окремими знаннями, а системами знань (теоріями), а на вищому рівні – створенням практик і творенням послідовників.

Отже, проблема "вміщуваності" знаннєвого конструкту в персональний досвід як регулятиву неспрощеного рівня, без його редукції (до радикалів знань, вірувань), розв'язується вдосконаленням саморегуляції не через індивідуальне засвоєння знання в індивідуальному досвіді, а через спільну практику. Пізнання цього регулятиву неспрощеного рівня відбувається в практиці, яка поєднує

пошукачів одного й того самого запиту відповіді на виклик. Навпаки, прагнення скоротити кількість нерозривно зв'язаних складових знаннєвого конструкту лише з мотивацією утворити одну просту і зручну ланку регулятиву, призводить до невиправданого спрощення реальності (до стереотипів замість знань). З т. з. віри та вольової регуляції це може бути дієвим, з т. з. відповідності виклику – сумнівно.

Тому в рефлексивному підході вибудовується об'ємний конструкт, коли саморегуляція за певних умов існує як трансформаційний процес взаємопереходів: ресурс групи або самість суб'єкта, системна або свідома саморегуляції.

У реальності групового суб'єкта група – це ресурс для невміщеного знання-регулятива, якого ще немає на індивідному рівні досвіду (поділеному між усіма учасниками групи); індивід – це система, досвід якої може бути інтегрований в нове ціле, реалізований у спільності (спільній справі) і відповідно, індивідні знання-регулятиви свідомої саморегуляції можуть бути задіяні і розширюють системну саморегуляцію.

У реальності індивідуального суб'єкта інший індивід – це ресурс для невміщеного знання-регулятива, якого ще немає на власному індивідному рівні досвіду; група – це система, яка має власні форми системної саморегуляції, які можуть бути засвоєні індивідом як нові знання-регулятиви, яких ще немає на індивідному рівні досвіду, таким чином системна саморегуляція розширить свідому.

У трансформаційному процесі відбувається взаємне обернення індивідуальної і групової суб'єктності. Взята у сукупності і єдності зазначених переходів саморегуляція набуває універсальності – перенесення здобутків свідомого і системного крил саморегуляції при їхніх змінах і переходах відбувається зі слідами попередніх ідентифікацій (до спільності або автономності), віртуальних або фактичних.

Отже, питання полягає не тільки в тому, що індивіду важко вмістити в себе (освоїти, інтеріоризувати) складний регулятив, існуючий тільки в групі, а й у

тому, що і саме пізнання такого типу можливе тільки в практиці, в групі, яка суб'єктність розгортає актуально зараз чи актуально в часовому векторі. Адже рефлексію можна кваліфікувати як спеціалізовану на відбитті діяльності – на протизагу діяльності, спрямованій на отримання результату), в якій суб'єкт більше концентрується на відбитті та на власному самобутті, ніж на операційному матеріальному чи символічному перетворенні [18].

Уведення НРК в масовий вжиток змінює соціалізаційний процес. Соціалізація перетворюється на практику саморегуляції в межах різного рівня викликів, відповідних рівням кваліфікацій. Соціалізація – це як мінімум двосторонній процес, а не примус, і не умова персонального доступу до ресурсів. У цьому єдиному багатосторонньому процесі саморегуляція і соціалізація взаємодоповнюються. Тільки в умовах, коли соціум сприймається жорстким і самоздійснення вибудовується виключно в умовах загроз і ворожості, саморегуляція – це змушення себе терпіти і утримувати виклик.

З огляду на саморегуляцію, НРК як індивідуальний, інституціональний і суспільний інструмент передбачає передачу викликів, завдань і запитів, неосяжних на рівні кваліфікації одного суб'єкта, іншим суб'єктам з вищими рівнями кваліфікації. Тобто, у громадській свідомості повинні почати функціонувати з необхідністю: а) розуміння кожним членом суспільства власного рівня повноважень, який витікає з рівня кваліфікації; б) впевненість суб'єкта, що недосяжні на його рівні кваліфікації питання можуть вирішити суб'єкти з вищим рівнем кваліфікації; і в) готовність до самовизначення задіяти більш високий рівень кваліфікації як адекватний конструктивний спосіб саморегуляції від невдоволення рівнем компетенції керівника, політика тощо. Задіяння вищого рівня в якості своєї реалізації може містити і включення ресурсу комунікації для залучення інших суб'єктів, яким може довіряти, і самовизначення на підвищення власного рівня компетенції. По суті, йдеться про поділення певної етики: згоди з неможливістю судити про вищий рівень кваліфікації без наявності хоча б часткових повноважень на це. Тобто філософія саморегуляції змінюється, коли є орієнтир того, як все відбувається глобально.

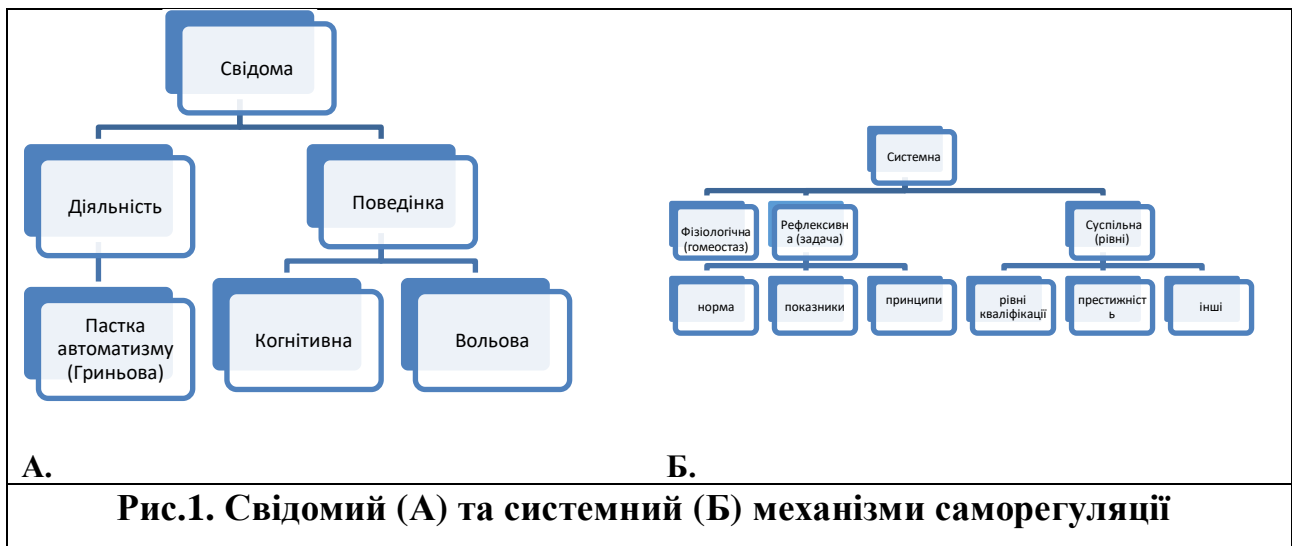
Рух соціалізації вниз і вгору, від меншого до більшого (батьки-суспільство), як він часто розуміється, поглинається рухом в різних напрямках. Центри соціалізації стають змінними, там знаходяться і ресурси, і регулятиви.

Оновлене розуміння ситуації соціалізації акцентує тяглість-привабливість суб'єкта соціалізації з сильною суб'єктною ємністю. Соціалізація стає механізмом саморегуляції – виклик долається тим, що ми бачимо орієнтир привабливості того суб'єкта, що містить відповіді, і це дає внутрішню регуляцію нового групового суб'єкта. Привабливо разом з колективом добиватися належності – саморегуляція потрібна, щоб досягти вищого рівня з відповідними можливостями. Додається розуміння соціалізації в системній логіці інституційності – набуття соціальної ваги, повноважень через приєднання-входження в нового групового суб'єкта. Виходячи із різних розумінь соціалізації – інституційної чи персонального розвитку, місця знаходження ресурсу і **споживача** саморегуляції і соціалізації змінюються.

Представлена в схемі модель єдності свідомої та системної саморегуляції (рис. 1 – рис. 5) розширює уявлення про саморегуляцію в соціосистемах, її можливі дисбаланси (рис. 2 – рис. 3), баланс (рис. 4) та повернення її здобутків на свідомий (автономний) рівень саморегуляції (рис. 5)

Свідомий тип саморегуляції представлений на схемі (рис. 1, рис. 2) двома рівнями аналізу явища: діяльність і поведінка. Перше – діяльнісне – крило узагальнює насамперед напрацювання радянської/пострадянської психології [3; 6; 8; 11; 37; 40] , де саморегуляція вивчалася у межах діяльнісного підходу, а другий – зарубіжних науковців, які саморегуляцію розглядали у поведінковому [41; 43] ключі як когнітивний (на одному полюсі) або вольовий, примусовий механізм (на іншому полюсі). Цей вид представленості розмаїття підходів до вивчення саморегуляції дає можливість достатньо компактного опису як здобутків, так і меж застосування.

У межах теорій діяльності саморегуляція охоплює вміння людини бачити кінцеву мету діяльності, самостійно знаходити оптимальні шляхи її досягнення і добиватися здійснення [3].

Тобто, критерій саморегульованості знаходиться зовні суб'єкта – в результатах його діяльності, в досягнутих перетвореннях предмету діяльності. Проте, як головний результат саморегуляції (застосування уміння) розглядаються перетворення самого суб'єкта діяльності: виховані в нього якості цілеспрямованості, організованості, уміння володіти собою тощо. Ця суперечність виникає внаслідок того, що в діяльнісному підході розглядаються процеси перетворення світу, і відповідно рефлексія тільки та, що спрямована на забезпечення цього перетворення. Особистісна рефлексія, яка регулює перетворення внутрішні для суб'єкта, винесена за межі розгляду, виявляється як артефакт, автоматичний наслідок здійсненої діяльності. Тому і запропонована в межах цього підходу універсальна структура саморегуляції (єдина для всіх видів діяльності), не включає ціннісного виміру, а складається з компонентів: мета діяльності, модель значущих умов, програма дій, оцінка результатів та їх корекція (О. Конопкін [6], О. Осницький [37], В. Юркевич [40] та ін.). Один із найбільш популярних інструментів вимірювання саморегуляції в навчальній діяльності включає крім цих компонентів ще критерії оцінювання (В. Моросанова [11] та ін.).

Тобто саморегуляція – це здатність індивіда створити програму діяльності і на цій основі керувати своїми діями і станом. Компоненти саморегуляції є оптимально-послідовними віхами, що призводять до одержання кінцевого результату. В навчальній діяльності при застосуванні до кожного навчального

завдання науково-обґрунтованої послідовності дій складові компоненти саморегуляції "прокручуються" в голові кожен раз в чіткій послідовності, коли здійснюється процес виконання навчального завдання.

Загалом школа П. Я. Гальперіна [1] за рахунок операціоналізації діяльнісного підходу до саморегуляції досягла найбільшого прагматичного результату – формування розумових дій, формування дії уваги як контролю, застосування різних орієнтувальних основ для формування умінь тощо.

Зрозуміло, що в межах однієї системи – процесу діяльності – саморегуляція може бути концептуалізована лише частково, тому починають виділятися рівні саморегуляції: крім самостійного регулювання окремої діяльності (зокрема навчальної, де важливий аспект – самостійний перехід від одного етапу до іншого) виокремлюють другий рівень саморегуляції (А. Маркова [8]) – уміння співвідносити різні види діяльності. Тут імпліцитно вже з'являється ціннісний аспект, вольовий процес вирішення конфлікту між конкурентними діяльностями, хоча все ще використовується дискурс уміння.

Загальна логіка даного підходу – запобігати порушенням психічної рівноваги внаслідок зіткнення суб'єкта з викликом на основі знань, а точніше, – знань про те, як уникати негативних наслідків зустрічі з викликом (втратам, поразкам, переживанням тощо) [4].

Попри теоретичну дієвість такого підходу на певних етапах діяльності у ситуації зустрічі з невизначеністю виникає об'єктивна суперечність: у внутрішньому світі суб'єкту доводиться оперувати великою кількістю знаннєвих заготовок, кількість яких перевищує когнітивні можливості. І тоді виникає рецепт: якомога більше знань і умінь вдосконалювати до рівня автоматизмів, аж до того, щоб утворювати автоматизми автоматизмів. Але за цією хибною логікою викликам тоді повинні відповідати стереотипи стереотипів, а не творчий акт переосмислення стереотипів.

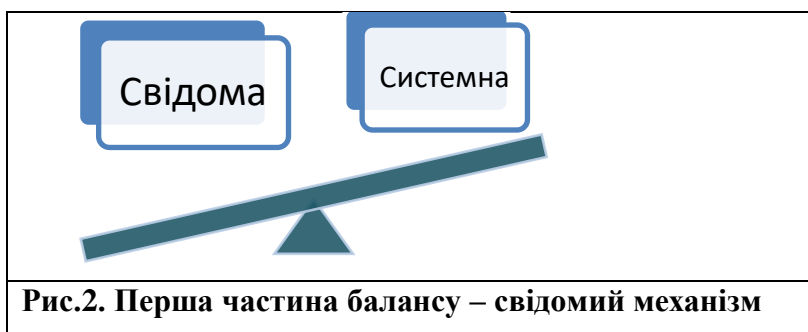
Таке бачення [3] пропонуємо кваліфікувати як серйозне концептуальне обмеження, пастку автоматизму. Згорнута дія контролю автоматизується, а це значить, іде із зони свідомості. Таким чином, свідома саморегуляція

перетворюється на несвідомий процес. Найвищим рівнем саморегуляції є автоматизована саморегуляція, яка не займає ресурсу свідомості, тобто, найвищим рівнем свідомої саморегуляції є несвідоме. Для подолання цієї пастки потрібен перехід до більш комплексного широкого розгляду процесів саморегуляції.

Друге – поведінкове крило свідомої саморегуляції, сформувалося в англійських дослідженнях [41; 43]. Проте звертає увагу те, наскільки тісно переплітаються і наскільки загалом схожі ці підходи.

Так, наприклад, одна з найбільш широко відомих теорій саморегулювання (SRT) описує систему свідомого особистого управління, яка включає в себе процес керування власними думками, поведінкою і почуттями, щоб досягти поставлених цілей.[41].

У цьому підході ціннісний і загалом соціально-психологічний контекст більше представлений. Так виділяється чотири компоненти саморегулювання: стандарти бажаної поведінки, мотивація відповідно до стандартів, моніторинг ситуацій і думок, які передують перегляду зазначених стандартів, і сила волі [41]. Виходячи з цього, пропонується три моделі: саморегулювання як структура знань, як сила (контроль власних спонукань) або як навичка (Muraven, Mark; Baumeister, Roy (2000) [43].

Таким чином, і діяльнісні і поведінкові пояснення саморегуляції в психології збігаються в тому сенсі, що не розглядають в якості

суб'єкта саморегуляції ніяких інших суб'єктів, крім індивідуального. Саме тому в системі балансів (рис. 2) на терезах значимість (вага) саморегуляції індивіда більша, ніж інших проявів саморегуляції для системи різноманіття самості індивідів і груп.

Проте, дослідження систем саморегуляції в інших соціальних науках, зокрема в економіці, дають підстави розглянути інші рівні самоорганізаційних процесів, в яких індивідуальні суб'єкти поєднані і утворюють системи вищого рівня. Самоорганізаційні процеси в цих системах теж можуть бути розглянуті з психологічної точки зору. Тоді виникає проблема об'єднуючого дискурсу для реальності, яка є єдиною, але різними галузевими дискурсами помножується як інша [5; 31].

У межах найширшого системного розуміння саморегуляція – це властивість систем у результаті певних реакцій, що компенсують наслідки зовнішнього впливу, зберігати внутрішню стабільність на відносно постійному рівні. Залежно від систем, що розглядаються, саморегуляція вивчається різними науками: біологією, психологією, соціологією, економікою та ін.

Найбільш яскраво ідея саморегуляції розкрита в *фізіології* через поняття *гомеостазу* (перший рівень) – певного постійного стану рівноваги внутрішнього середовища організму, який увесь час перебуває в русі, оскільки рух – це ознака самого життя. Тому перший вид саморегуляції системного рівня описано як механізм гомеостазу.

Одночасно попри потужність пояснювальної складової поняття гомеостазу його перенесення в психологію ми пропонуємо вважати невиправданим (не дивлячись на те, що це узвичаєна практика). Невиправданим це перенесення є тому, що родова людська функція – виробництво, творіння, а не просто рух.

Другий **рівень** системної регуляції – *рефлексивний*. У ньому рефлексивний механізм реалізується як саморегуляційний: здійснюється саме в логіці продуктивності ("норма", "показники", "принципи").

Перша складова механізму відбиває суб'єктивно-об'єктивну реальність творення, яка розгортається як кінцева система варіантів рішень у кожному конкретному обмеженому умовами акті творення.

У випадку випробування малою творчою задачею система спостережень привела до ретроспективно-перспективного поняття "норма задачі". Кінечність

суб'єктивно-об'єктивних відповідей при цьому підтверджується відсутністю нових типів рішення у практиці, яка вимірюється десятиліттями.

Об'єктивна складова відповідей походить від об'єктивних властивостей предметів та їх зв'язків, сформульованих в тексті задачі, суб'єктивна – від відбиття учасниками випробування реальності штучного світу, його вартісності та не вартісності в суб'єктивних оцінках, самих учасників і їх оточення.

Наприклад, в експерименті з розв'язання однієї із задач на кмітливість і в групах з неповною середньою освітою, і в групах, які передбачають у носіїв наявність теоретичного мислення, трапляються судження про ланцюг як фізичну конструкцію з кількох кілець, об'єднаних одним кільцем [14]. Це уявлення безперечно не відповідає визначенню "ланцюг", але в захопленні процесом розв'язання випробувані не тільки наполягають на такому рішенні, а й породжують потужні системи обґрунтувань для експериментатора, чому і за яких умов дану конструкцію можна вважати ланцюгом.

Отже норма задачі – це теоретично існуюча система суб'єктивно-об'єктивних відповідей, які можуть бути розташовані за своєю продуктивною цінністю, як правило, від одного до дев'яти.

Досягнення тієї чи іншої відповіді випробуваним має різну саморегулюючу цінність. Чим більша продуктивність (найвища – точне рішення), тим вище рівень відрегульованості.

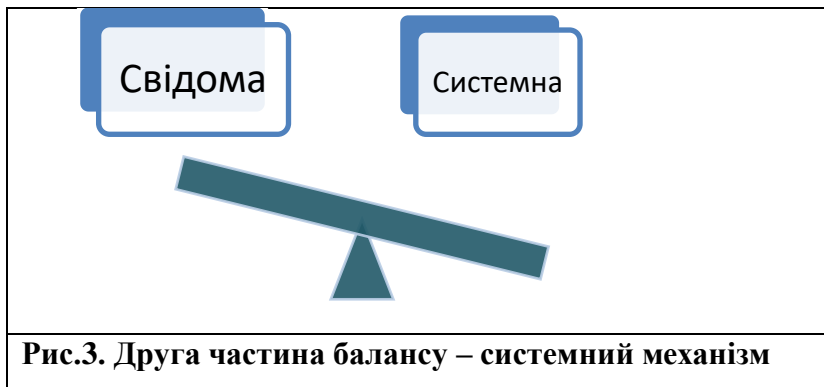
У даному випадку поняття "норма задачі" дещо відрізняється від традиційного розуміння регулятиву "норма". У традиційному соціально-психологічному розумінні норма – це регулятив, який описує те, як має бути, те, що прийнятне для більшості, за порушення чого можливі санкції і т.д. Норма задачі – це опис суб'єктивно-об'єктивного, того, що може бути у варіантах різних психологічних зусиль, прикладених для отримання результату. У задачах на кмітливість психологічні витрати вимірюються рівнем виявлення латентних прихованих умов і способами перетворення дійсності.

При переході до емпіричної моделі більшого масштабу норма задачі – це певна схема можливих психологічних напрямів руху, який може

використовуватися як каркас для подальшої *діагностики* (рис. 1, "блок показники") і *рефлексивних процедур* (рис. 1, " блок процедури "), які регулюють рефлексивні процеси суб'єктів. При цьому на відміну від попереднього виду гомеостазу цей вид саморегуляції є не тільки не адаптивним, а продуктивним, а ще й обов'язково міжсуб'єктним.[18; 19; 23; 26; 34]. Рефлексивний механізм як саморегуляційний проявляється в "показниках" [18, 14] через паритетні принципи ієрархії та гетерархії.

У системному типі саморегуляції також передбачено *макросуб'єктний суспільний рівень* [33]., на якому діють закономірності великих чисел, коли дія окремого суб'єкта здається суб'єктивно непорівняною із великою кількістю інших, що теж роблять свій внесок.

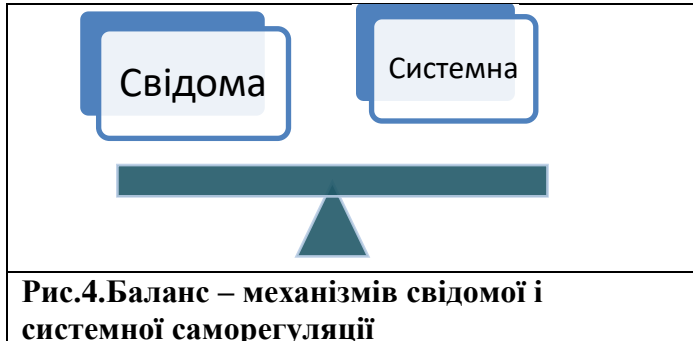

Проте саме такий суспільний рівень саморегуляції утворюється діями окремих і пов'язаних суб'єктів, як океан утворюється з окремих краплин (молекул) води.

На схемі (рис. 1, рис. 3) цей рівень представлений трьома блоками, два з яких презентують інструментальні середовища [14; 18; 46] : 1) інструмент рівнів кваліфікації, який утворює підсистеми (зокрема в освіті) з певними завданнями рівня, який виокремлює певний співмірний суб'єктам простір саморегуляції; 2) інструмент престижності, який розширює можливість саморегуляції професійного самоздійснення суб'єктів на ринку праці, третій – невизначений, "інші".

Інструмент рівнів кваліфікації реалізує компетентністний підхід до визначення рівня кваліфікації, який, з одного боку, має бути використаний ринком праці як орієнтир для винагороди за труд певної кваліфікації, а з іншого боку, у системі освіти має бути забезпечений розвиток саме цих компетентностей, затребуваних ринком праці. Тобто, рамка кваліфікацій виконує своєрідну функцію "норми задачі" на суспільному рівні, описуючи

масштаб внесків суб'єкта для набуття певної своєї якості (компетентностей). Рамка кваліфікації таким чином, може бути використана як схема для утворення підсистем саморегуляції освітніх середовищ, у яких відбуватимуться критеріально описані процеси соціалізації суб'єктів.

Інструмент престижності – це певний феномен суспільної свідомості, що проявляється у достатньо сталому співвідношенні оцінок престижності всіх наявних професій різними людьми в різних

суспільствах. Престижність професій пов'язана із стратифікацією суспільства, є певним патерном сходинок влади, суб'єктивно-об'єктивним регулятором ринку праці. Оцінка престижності професій окремим суб'єктом і порівняння з оцінками престижності суб'єктів більшого масштабу дає можливість здійснити репрезентативну рефлексію через аналіз і інтерпретацію відмінностей і розбіжностей оцінювання.

Якщо провести оцінку професій не тільки за престижністю, а за їх конкурентністю і дефіцитарністю (затребуваністю) [16; 39], то стає можливим експлікувати розуміння суб'єктами об'єктивних системних механізмів саморегуляції ринку праці. Технологічно цей інструмент престижності забезпечений

процедурами *репрезентативної рефлексії* у формі профорієнтаційного електронного ресурсу [4], об'єднаного з мережею освітніх закладів, до якої можна залучатися на проектних засадах.

Блоком "інші" на схемі позначена наявність багатьох інших підсистем, як принцип обов'язкової наявності невизначеності як джерела розвитку і схеми (епістемологічний аспект), і підсистем саморегуляції (онтологічний аспект).

Пропонуємо розширити розуміння соціалізації в засвоєнні результатів системної саморегуляції [18; 24]. Основним технологічним рішенням такого розширення є практика *репрезентативної рефлексії*, яка дає змогу оцінити свої власні оцінки явища (світу професій і ринку праці) порівнянням з оцінками репрезентативної вибірки, яка представляє генеральну сукупність – Україну в цілому, певну вікову когорту, регіон тощо [20]. Розгортання такої практики в межах системи профорієнтаційної роботи з молоддю може мати добрі перспективи.

Апробація моделі єдності свідомої та системної саморегуляції в практиці вищої школи показала дуже слабкий рівень розуміння потенціалу НРК як регулятива системного рівня, який, насправді, здатен змінити соціалізаційні процеси. Тому було створено діагностично-розвивальний тест для засвоєння змісту НРК (реалізований на порталі profprestige.org.ua). Тест представляє собою 7 серій завдань на порівняння описів сусідніх рівнів кваліфікацій за всіма використаними в НРК дескрипторами: знання, уміння, комунікація, автономність і відповідальність. До описів пропонуються альтернативи відповідей, серед яких потрібно вибрати ті, що відображають суттєві відмінності рівнів кваліфікації. Систематична робота з тестом дає можливість зрозуміти логіку побудови НРК, скласти картину накопичення компетентностей від нижчих до вищих рівнів кваліфікацій, засвоїти критерії переходу від одного до наступного рівня. Практика використання тесту у формі індивідуального виконання (самостійна робота) з подальшим обговоренням на семінарських заняттях у межах курсу "Психологічні основи саморегуляції" показала ефективність запропонованого засобу.

Розроблена модель єдності системної і свідомої саморегуляції та засоби з її реалізації і подальшого впровадження (тест НРК та технології репрезентативної рефлексії) є результатом цілеспрямованої імплементації принципу людиноцентризму в груп-рефлексивному підході до соціалізації

суб'єктів. Практика розширення саморегуляції – не тільки спосіб реалізації задумів, але і спосіб розуміння реальності. Запропоновані рефлексивні процедури (технології) – це спосіб розуміння, адже смисли, які встановлюються в ході реалізації технології в силу належності до різних верств і різних підходів зіставляються, збігаються і породжується нове розуміння. Така практика – спосіб забезпечення складного розширення відбиття з наснаженням суб'єктності.

Висновки. В умовах цивілізаційних змін соціалізація набуває нових форм: характеризується змінюваним напрямом і зростаючою складністю, суб'єкти соціалізації індивідуальні та групові взаємодіють і трансформуються. В цих умовах соціалізація постає як процес саморегуляції суб'єктів соціалізації у відповідь на виклики різного ступеню складності і невизначеності.

Запропоновано модель єдності свідомої та системної саморегуляції, в якій попередні здобутки досліджень саморегуляції розширюються поняттям системної саморегуляції в її рефлексивних показниках для малих і великих груп як групових суб'єктів.

Уведене поняття ємності суб'єктності розширює логіку розгляду соціалізації з одновекторної "минуле–майбутнє" до багатовекторної – "менша – більша" ємність різних суб'єктів.

Пропозиція зменшення розмірності складності світу, в якому соціалізуються суб'єкти, через регулювальний ефект національної рамки кваліфікацій, перевірена в розробленому тесті "Розуміння НРК", показала, що його застосування сприяє засвоєнню регулятивів НРК для досягнення студентами системної саморегуляції.

Розглянуто регулятиви системного рівня (престижність професій, масове застосування національної рамки кваліфікацій) та процедури (технології), які забезпечують збагачення свідомої саморегуляції системною, зокрема практика застосування репрезентативної рефлексії.

Пропозиція поширення застосування поняття системної саморегуляції (з поверненням її досягнень на свідомий рівень саморегуляції) – це перспектива

подальшого розвитку освіти і суспільства в цілому, які відповідатимуть новій реальності соціалізаційних процесів у сучасному світі.

Література

1. Гальперин П. Я., Кабыльницкая С. Л. Экспериментальное формирование внимания. – М.: Издательство Московского Университета, 1974. – 102 с.
2. Григоровская Л. В. Развитие образного мышления подростков средствами музыки: Дис... канд. Пед. Наук. – К., 1990. – 237 с.
3. Гриньова М. В. Саморегуляція. Навчально-методичний посібник. – Полтава: АСМІ. – 2008. – 268 с.
4. Електронний бюлетень "Моніторинг професійного самоздійснення в умовах упровадження Національної рамки кваліфікацій" (Генерація бюлетеня. НРК) : а. с. 64077 Україна / І. М. Найдюнов, М. І. Найдюнов, Л. А. Найдюнова, Л. В. Григоровська. – № 84532 ; заявл. 15.12.2015 ; реєстр. 12.02.2016, Бюл. № 40. – 2 с. – Режим доступу: <http://www.questionary.profprestige.org.ua/bulletin.html>
5. Іщенко Ю. До дискурсу досліду/досвіду життя /Визначальні виміри сучасного філософсько-антропологічного знання // Зб. наук. праць: Філософсько-антропологічні студії '2013. – К.: СтилоС, 2013. – 351 с. – 305–318
6. Конопкин О.А, Психологические механизмы регуляции деятельности. - М., 1980
7. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. – К.: Педагогічна думка. – 2008. – 424 с.
8. Маркова А. К. Сравнительная характеристика самоконтроля и взаимоконтроля в учебной деятельности //Экспериментальные исследования по проблемам усовершенствования учебно-воспитательного процесса в начальных классах и подготовке детей к школе /Материалы II Всесоюзного симпозиума, Ч. I. Тбилиси, 1974.-С. 92-100.
9. Медіа-культура населення України: Інформаційний бюлетень. Червень 2008 › [Електронний ресурс]. / За ред. Л. А. Найдюнової, О. Т. Баришпольця; Упоряд. Л. П. Черниш. – К., 2008. – 52 с. – Режим доступу: <http://ispp.org.ua/files/1235665919.pdf>
10. Медіапсихологія: основи рефлексивного підходу ЛА Найдюнова ІСПП НАПН України; Кіровоград: Імекс-ЛТД
11. Моросанова В.И., Конои Е.М. Стилевая саморегуляция поведения человека. // Вопросы психологии. - 2000. - №2. - С. 118-127
12. Найдѐнов М. И. Процедуры управления рефлексивными процессами как синтез классической и постнеклассической научной рациональности / М. И. Найденев // Рефлексивные процессы и управление. Сборник материалов IX Международного симпозиума 17-18 октября 2013 г., Москва / Отв. ред. В. Е. Лепский. – М. : "Когнито-Центр", 2013. – 85-87.
13. Найденев М. И., Найденева Л. А. Стратегии организации рефлексивной развивающей среды / МИ Найденев, ЛА Найденева // Проблемы розвитку та вдосконалення психологічної служби системи освіти: Тези конференції.- Донецьк, 1994. - С. 81
14. Найденев М. И. Групповая рефлексия в решении творческих задач при различной степени готовности к интеллектуальному труду: дис. ... канд. Психол. Наук : / М. И. Найденев. – К., 1989. – 239 с.
15. Найдюнов М. І. Потенціал та актуалізація суб'єктності з позицій переосмислення її як ресурсу / М.І. Найдюнов // Вісник Одеського національного університету. – Одеса, 2010. – (Серія "Психологія"). – Т. 15. – Вип. 11. – Ч. 2. – 2010. – С. 84–93 (0,6).
16. Найдюнов М. І. Психологія престижності професій / М. І. Найдюнов ; Нац. акад. пед. наук. України, Ін-т соц. та політ. психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 160 с.
17. Найдюнов М. І. Фільтри групової рефлексії в соціальній ситуації особистісного та суспільного розвитку / М. І. Найдюнов // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць / Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – К. : Фенікс, 2011. – Т. XII. Психологія творчості. – Вип. 13. – С. 306–310
18. Найдюнов М. І. Формування рефлексивного управління в організаціях: дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.05 /. [Електронний ресурс] / Михайло Іванович Найдюнов; НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка . - К., 2010. - 434 с.
19. Найдюнов М. І. Формування системи рефлексивного управління як координація рефлексивних процесів / М. І. Найдюнов // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб.

- статей. – АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології; редкол.: С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський та ін. – К.: Міленіум, 2007. – Вип. 18 (21). – С. 82–105.
20. **Найдюнов М. І.**, Репрезентативна рефлексія і рефлексивна ємність середовища спілкування як механізми профорієнтації при впровадженні Національної рамки кваліфікацій / Михайло Іванович Найдюнов., Любов Володимирівна Григоровська. // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. Статей. – НАПН України, Ін-т соціальної та політичної психології; редкол.: С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський та ін. – К.: Міленіум, 2016. – Вип. 38 (40). – С. X- X
21. **Найдюнов М.І.** Розробка та впровадження проекту розвитку організації: груп- рефлексивна технологія //Актуальні проблеми психології. Том 1: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія: зб. Наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН. України/ За ред. Максименко С.Д. Карамушки Л.М.; - К.: Міленіум, 2005 - частина 15.- с. 87-92
22. **Найдюнов М. І.** Взаємопроникнення цінностей: технологічне забезпечення розвитку групового суб'єкта / М. І. Найдюнов // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. – К., 2005. – Вип. 6 (30), ч. 1 – С. 284–298.
23. **Найдюнов М. І.** Експериментальні дослідження рефлексивних процесів: вивчення феноменів складнокоординованості / М. І. Найдюнов // Психологічні перспективи. – 2009. – Спецвипуск. – С. 39–53.
24. **Найдюнов М. І.** Коаліційна модель суб'єкта соціалізації / М. І. Найдюнов // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Сер. Психол. Науки. – Чернігів, 2006. – Вип. 41. –Т. 2. – С. 26–33.
25. **Найдюнов М. І.** Конвенційні та когнітивні стереотипи як складові складнокоординованості / М. І. Найдюнов // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості і обдарованості : зб. Наук. Пр. / за ред. В. О. Моляко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Франка, 2007. – С. 148–159.
26. **Найдюнов М. І.** Парадокс формування суб'єктності: груп-рефлексивний підхід в соціальній та політичній психології / М. І. Найдюнов // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: зб. Наук. Праць / за заг. Ред. М. М. Слюсаревського; упоряд. Л. А. Найдюнова, Г. В. Мироненко. – К.: Міленіум, 2009. – Вип. 9. – С. 13–23.
27. **Найдюнов М. І.** Паритетність суб'єктності як розв'язання проблеми складнокоординованості. Погляд з позицій теорії групової рефлексії / М. І. Найдюнов // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць. / редкол.: І. Д. Бех, Е. В. Белкіна, Н. М. Бібік та ін. – К.: КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2005. – № 4 – С. 36–58.
28. **Найдюнов М. І.** Повнота групового суб'єкта як складова рефлексивного управління / М. І. Найдюнов. // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. Статей / АПН України ; Ін-т соціальної та політичної психології ; редкол. : С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський та ін. – К. : Міленіум, 2005. – Вип. 12 (15). – С. 87–108.
29. **Найдюнов М. І.** Подолання індивідуалістичної редукації в суб'єктному підході: теорія групової рефлексії : в 4 т. / М. І. Найдюнов. – Наукові записки Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. Акад. С. Д. Максименка. – К. : Главник, 2005. – Вип. 26, т. 3 – С. 186–194.
30. **Найдюнов М. І.** Проблема суб'єкта в рефлексивній психології / М. І. Найдюнов // Людина. Суб'єкт. Вчинок : філософсько-психологічні студії / за заг. Ред. В. О. Татенка. – К. : Либідь, 2006. – С. 197– 230.
31. **Найдюнов М. І.** Рефлексивний інтенціонал дискурсу: від складнокоординованості до рефлексивного управління / М. І. Найдюнов // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. Статей. – АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології; редкол.: С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський та ін. – К.: Міленіум, 2009. – Вип. 23 (26). – С. 46–66.
32. **Найдюнов М. І.** Складнокоординованість соціосистем і організацій як психологічний феномен / М. І. Найдюнов // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. Статей / АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології ; редкол. : [С. Д. Максименко, М. Слюсаревський та ін.]. – К. : Міленіум, 2007. – Вип. 15 (18). – С. 60–89
33. **Найдюнов М. І.** Сміслові, змістові та ресурсні складові моніторингу соціальної ситуації особистісного та суспільного розвитку / М. І. Найдюнов // Наук. Студії із соц. Та політ. Психології: зб. Статей. – АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології. – К.: Міленіум, 2008. – Вип. 19 (22). – С. 74–86.
34. **Найдюнов М. І.** Формування системи рефлексивного управління в умовах складнокоординованості / М. І. Найдюнов. – К. : IRIS, 2008. – 65 с.

35. **Найдьонов М. І.** Визначення меж "ми" як коаліційної рефлексії / М. І. Найдьонов // Науковий вісник державного управління внутрішніх справ. – Львів: львдувс, 2008. – Вип. 1. – С. 82–95. – (Збірник наукових праць / Серія "Психологія").
36. **Освоение механизмов рефлексии в практике обучения.** Методические рекомендации / И. С. Ладенко и др. – Новосибирск. – НГУ 1991. – С.26-35.
37. **Осницкий А.К.** Саморегуляция деятельности школьника и формирование активной личности. – М.: "Знание", 1986. – 80 с
38. **Про затвердження Національної рамки кваліфікацій.** Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. – Режим доступу <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>
39. **Соціально-психологічні чинники престижності професій : підготовка молоді до активного самоздійснення на сучасному ринку праці : навчальний посібник для студ. вищих навч. закладів / М. І. Найдьонов [та ін.] ; за заг. ред. М. І. Найдьонова, Л. В. Григоровської ; Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 272 с.**
40. **Юркевич В. С.** Саморегуляция как фактор общей оларенности // Матер., конференції по проблемам способностей. / Под ред. В.А.Крутецкого. – М.; 1970. – С.76-90
41. **Baumeister, Roy; Schmeichel, Brandon; Vohs, Kathleen.** "Self-Regulation and the Executive Function: The Self as Controlling Agent". *Social psychology: Handbook of basic principles.*
42. **European Qualifications Framework (EQF).** – Режим доступу <https://ec.europa.eu/ploteus/content/descriptors-page>
43. **Muraven, Mark; Baumeister, Roy (2000).** "Self-Regulation and Depletion of Limited Resources: Does Self-Control Resemble a Muscle?". *American Psychological Association.*doi:10.1037/0033-2909.126.2.24
44. **Naidenov M.** About the problem of subject of group reflection / M. Naidenov // Abstracts of 3d European Congress of Psychology, 4–9 July 1993: abstracts. – Tampere, 1993. – P. 324
45. **Naidenov M.** Comparative research of reflexivity as opposition to impulsiveness and reflexivity as recomprehension [Електронний ресурс] / M. Naidenov – Finland : Tampere, 1993, P. 1–6. – (The report of 3 European Congress of Psychology ; July 4–9, 1993). – Режим доступу : <http://My.elvisti.com/naid/uk-public.htm>.
46. **Naidenov M.** The adoptions of reflective environment / M. Naidenov, L. Naidenova – Athens. – 1995. – 422
47. **Naidenov M.** Transformation & invariability in the reflection's genesis / M. Naidenov // Abstracts of 3d European Congress of Psychology, 4–9 July, 1993: abstracts. – Tampere, 1993. – P. 325.
48. **Naydonov M.** An informed consent as a conventional and diagnostic procedure of conclusion an agreement [Електронний ресурс] / M. Naydonov // The report of 28 International Congress of Psychology. August 8–3, 2004. Beijing. –Режим доступу : <http://My.elvisti.com/naid/ru/1str/public.htm>.
49. **Naydonov M.** Reflexive Management System of Merger / M. I. Naydonov // Abstracts of XIII European Congress on Work and Organizational Psychology, 9–12 May 2007: abstracts. – Stockholm, 2007. – P. 26.
50. **Naydonov M.** System of the Complex Measures for Activation of the Company's Business by Reflective Development Group Intervention / M. Naydonov // Abstracts of XI European congress of Work and Organizational Psychology, 2003: abstracts. – Lisbon, 2003. – P. 80.
51. **The Oxford Handbook of Coercive Relationship Dynamics / Ed. by Thomas J. Dishion and James Snyder.** 2016. – 448 p. (ISBN: 9780199324552)

Найдьонов Михайло Іванович
Доктор психологічних наук
Вчене звання: старший науковий співробітник
Інститут рефлексивних досліджень та спеціалізації
Директор;
ЖДУ
професор

Найдьонова Любов Антонівна

Доктор психологічних наук
старший науковий співробітник, чл.-кор. НАПН України
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України
Заступник директора з наукової роботи

Григоровська Любов Володимирівна
Кандидат педагогічних наук
Доцент
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України
Вчений секретар

Свідома і системна саморегуляція суб'єктів соціалізації: груп-
рефлексивний підхід

Осознанная и системная саморегуляция субъектов социализации: груп-
рефлексивный подход

Conscious and systemic self-regulation of the subjects of socialization: group-
reflexive approach

Соціалізацію представлено як процес саморегуляції суб'єктів соціалізації у відповідь на виклики різного ступеню складності і невизначеності. Запропоновано шлях розв'язання проблеми концептуалізації процесів соціалізації в сучасному глобалізованому і інформатизованому світі – врахування системних механізмів саморегуляції та їхньої взаємодії зі свідомою (автономною) саморегуляцією. Уводиться поняття ємності суб'єктності, яке розширює традиційну логіку розгляду соціалізації як руху за вектором "минуле–майбутнє" до багатовекторності ("менша–більша" ємність різних суб'єктів).

Запропоновано модель єдності свідомої та системної саморегуляції, в якій попередні здобутки досліджень саморегуляції доповнюються психологічним трактуванням різновидів системної саморегуляції. Представлено груп-рефлексивний підхід до саморегуляції. Рефлексивна системна саморегуляція операціоналізується для малих і великих груп як групових суб'єктів у трьох складових: 1) норма задачі – опис суб'єктивно-об'єктивних відповідей, що можуть розгортатися у варіантах різних психологічних зусиль, прикладених для отримання результату; 2) показники діагностики рефлексивних функцій на

основі аналізу елементів дискурсу і 3) процедури рефлексії, які впливають на самоорганізацію суб'єктів.

Виокремлено чотири фази балансування саморегуляції в поєднанні її свідомої та системної складових в ході соціалізації суб'єктів. Розглянуто регулятиви системного рівня (престижність професій, масове застосування національної рамки кваліфікацій) та процедури (технології), які забезпечують збагачення свідомої саморегуляції системною, зокрема практику застосування репрезентативної рефлексії. Уведене поняття репрезентативної рефлексії позначає процес і процедуру, які дають змогу суб'єкту оцінити свої власні оцінки явища (світу професій і ринку праці) шляхом порівняння з оцінками репрезентативної вибірки, яка представляє генеральну сукупність – країну в цілому, певну вікову когорту, регіон тощо. Апробація застосування репрезентативної рефлексії на основі ресурсу profprestige.org.ua дає підстави для позитивної оцінки перспектив розгортання такої практики в межах системи профорієнтаційної роботи з молоддю. Описано розроблені інструменти стимулювання системної саморегуляції в студентському середовищі. Описано тест "Розуміння НРК", спрямований на вміння студентів вирізнити істотну різницю між рівнями кваліфікацій.

Пропозиція зменшення розмірності складності світу, в якому соціалізуються суб'єкти, через регулювальний ефект національної рамки кваліфікацій, перевірена в розробленому тесті "Розуміння НРК", показала, що його застосування сприяє засвоєнню студентами регулятивів НРК для досягнення системної саморегуляції.

Ключові слова: соціалізація, актуальна соціалізація, суб'єкти соціалізації, ємність суб'єкта соціалізації, саморегуляція, свідомо саморегуляція, системна саморегуляція, груп-рефлексивний підхід, рефлексія, репрезентативна рефлексія, національна рамка кваліфікацій, компетенції,

Социализация представлена как процесс саморегуляции субъектов социализации в ответ на вызовы разной степени сложности и неопределенности. Предложены пути решения проблемы концептуализации процессов социализации в современном глобализированном и информатизированном мире

- учет системных механизмов саморегуляции и их взаимодействия с осознанной (автономной) саморегуляцией. Вводится понятие емкости субъектности, которое расширяет традиционную логику рассмотрения социализации как движения по вектору "прошлое-будущее" до многовекторности ("меньшая-большая" емкость разных субъектов).

Предложена модель единства осознанной и системной саморегуляции, в которой предыдущие достижения исследований саморегуляции дополняются психологической трактовкой разновидностей системной саморегуляции. Представлен групп-рефлексивный подход к саморегуляции. Рефлексивная системная саморегуляция операционализуется для малых и больших групп как групповых субъектов в трех составляющих: 1) норма задачи - описание субъективно-объективных ответов, которые могут разворачиваться в вариантах различных психологических усилий, прилагаемых для получения результата; 2) показатели диагностики рефлексивных функций на основе анализа элементов дискурса и 3) процедуры рефлексии, которые влияют на самоорганизацию субъектов.

Выделены четыре фазы балансирования саморегуляции в сочетании ее осознанной и системной составляющих в ходе социализации субъектов. Рассмотрены регулятивы системного уровня (престижность профессий, массовое применение национальной рамки квалификаций) и процедуры (технологии), обеспечивающие обогащение сознательной саморегуляции системной, в частности практика применения репрезентативной рефлексии. Введенным понятием репрезентативной рефлексии обозначены процесс и процедура, которые позволяют субъекту оценить свои собственные оценки явления (мира профессий и рынка труда) путем сравнения с оценками репрезентативной выборки, представляющей генеральную совокупность - страну в целом, определенную возрастную когорту, регион и т.д. Апробация репрезентативной рефлексии на основе ресурса profprestige.org.ua дает основания для положительной оценки перспектив развертывания этой практики в рамках системы профориентационной работы с молодежью. Описаны

разработанные инструменты стимулирования системной саморегуляции в студенческой среде. Описан тест "Понимание НРК", направленный на умение студентов выделять существенную разницу между уровнями квалификаций.

Предложение уменьшить размерность сложности мира, в котором социализируются субъекты, через регулирующий эффект национальной рамки квалификаций, проверенное в разработанном тесте "Понимание НРК", показало, что его применение способствует усвоению студентами регулятивов НРК для постижения системной саморегуляции.

Ключевые слова: социализация, актуальная социализация, субъекты социализации, емкость субъекта социализации, саморегуляция, сознательная саморегуляция, системная саморегуляция, групп-рефлексивный подход, рефлексия, репрезентативная рефлексия, национальная рамка квалификаций, компетенции.

Socialization is presented as a process of self-regulation in response to the challenges of varying degrees of complexity and uncertainty. A way to solve the problem of conceptualizing processes of socialization in today's globalized and informational world is proposed – take into account the systemic mechanisms of self-regulation and their interaction with the conscious (autonomous) self-regulation. The concept of the capacity of subjectness, which expands the traditional logic of consideration of socialization as a movement for vector "past-future" for a multidirectional ("more or less" capacity of various subjects).

The model of unity of conscious and systemic self-regulation, in which achievements of previous research in the field of self-regulation are complemented by psychological interpretation of kinds of systemic self-regulation, is proposed. Group-reflective approach to self-regulation is presented. Reflective systemic self-regulation is detailed for small and large groups as the group subjects in three components: 1) the task norm - description of subjective-objective responses that can be deployed in ways of different psychological effort applied to obtain the result; 2) indicators of diagnostics of reflective functions based on analysis of the elements of discourse and 3) reflection procedures that affect the subjects` self-organization.

Four phases of self-regulation balancing in combination of its conscious and systemic components in the subjects' socialization is determined. Considered the regulatives of system level (prestige of occupations, mass application of NQF) and procedures (technologies) that provide enrichment of conscious self-regulation by systemic one, in particular the practice of representative reflection implementation. Entered concept of a representative reflection refers the process and procedure that allow one to estimate their own valuation of the phenomenon (the world of professions and labor market) by comparison with a representative sample, which represents the general population - the country as a whole, certain age group, region and etc. Testing the use of a representative reflection based on the resource profprestige.org.ua gives grounds for a positive assessment of the prospects for the deployment of such practices within the system of vocational work with youth. Designed instruments to stimulate the systemic self-regulation among the students are described. Described the test "Understanding the NQF" aimed at the students skills to distinguish a significant difference between the levels of qualifications

Proposal to reduce the dimension of the complexity of the world in which subjects are socialized by the regulative effect of NQF was tested in the developed test "Understanding the NQF" and showed that its use promotes the students' learning of the NQF regulatives to comprehend the systemic self-regulation.

Keywords: socialization, actual socialization, subjects of socialization, capacity of the subject of socialization, self-regulation, conscious self-regulation, systemic self-regulation, group-reflective approach, reflection, representative reflection, the national qualifications framework, competences